



Esmira GÖZƏLOVA

Î ÖØÀÌ ÀĒĀÐ

Äçýðááéúáí öøáá öîééíðóíóí ééðé í þáö éáééáéáð, î öøàì áéáð, ýçççý-
ì ýýð, äðçóéáì áéáð, áýí çýòì ýýð, ýééýí áéðì ýýð, áééá-ì áéáð, ñáí áì áéáð,
éáí úéðì áúéáð, þýýòì ýýð, áúúòì áéáð, áí éáì áéáð, úúðí àðì áéáð áý ñ. ðáí ðéáðéá
öýì ñéé î éóí óð. Áéì é ýáýáéééáðáá î öøàì á ááú ééý öýááèì î éóí áí ðáí ð
"î öøàì á" áñðááééáñíí úí éóèñýé ñýáéééýáý éðááý î éóí ì áñú ááðúì úí ááí
ýéáì ýðááðáúð:

Áó áááúì í ý çýðáýí,
Í ý ýòì öøáýí, í ý çýðáýí.
Òáí ðú, î í ó ñýí ñáðéá,
Í èñ ýþçáýí, áýá í ýçýðáýí.

Áý éá:

Òöéýí áé áúúì ,
É î óáóð ýóí áúúì .
Ááéáì áí úóéñá,
Í éáð í ýí áúúì .

Áó öýéééáý þç éðááýñéí é òáí áí î öøàì áéáðáá, öðáúýñéç èé, éþðí ý áóí éáéá
ýýéí ýì éðáýí ááááá áí áí úí éá-éðáééé áýöýðé-áéí éí ð éáðáí úéáð þç î í áðéé
áðñ'ýðéí é òáí ì úðáúð.

Áé Áééáú, áóí ááí ááø áýí ý ááð,
Ó- áýí ý ááðì ý, ááø áýí ý ááð.
Úýñðýðéí -ýéí éðéýðý ááð,
Ýþéáý ó-áí áóðéáðá ááð.

Áý éá:

Áúç áéð ì áðáéáúð,
Ýþççýð ááðáéáúð.
Úýñðýðéí -ýéýí éí
Ðýí ýéí ñáðáéáúð.

Áúúááí öøááóì ñýí é,
ßúýá î áóðááóì ñýí é.
Þì öð öçáóì , úýóá -ýéáéì .
Øöéöð áþéóðáóì ñýí é.

Ýþðóí áóéó èéì é, áó î öøàì áéáðáá éþðí ý áóí éáéá ýýéýí áýí ñí í ðá
áí áí úí áýéáéí áý éáðáí áí äðçó-éñöýééýð þç éðááýñéí é òáí ì úðáúð.

"Î öøàì áéáð äðçó-áééýé, ýçççýí ý, ýééýí áéðì ý, î öøàì á ì ýááì úí áá
éðéýí éð. Éþðí ýí éí óáç áþéóì ýñé, áí éá-ááøá -áðì áñú, ñáúéáì áþéóì ýñé, óá-

ta-bələdan uzaq olması barədə ananın arzu-diləyi, sevinci, təkrarolunmaz boyalarla təsvir edilir... Uşağa rəğmən söylənilən tə'sirli oxşamalar İraq-Türkmən folklorunda geniş yayılmışdır. Türkiyədə "sevmələr", Cənubi Azərbaycanda "nazlamalar" kimi tanınan bu şe'r parçaları Qüzey Azərbaycanda da, Kərkük dolaylarında da "oxşamalar" adlanır" (16, 21).

Oxşamalar uşaq böyüyəndən sonra da deyilə bilər. Uşaqda şən əhval-ruhiyyə yaratmaq üçün, onu daha da həvəsləndirmək məqsədilə analar, nənələr öz hisslərini oxşama vasitəsilə uşağa çatdırırlar. Məs:

Nənə qurban nəvəsinə,
Odu gətirən şələsinə.*

Şəkiddə oxşamaların belə bir nümunəsi də var:

Su aşağı,
Balam yuxarı!
Gündə dırnaq,
Həftədə barmaq,
Ayda qarıc,
İldə qulac,
Balam, uzan!
Su aşağı,
Balam yuxarı!**

Bu əzizləmə-oxşamalarda arzu-istəyin poetik-üslubi keyfiyyəti nağılların zaman strukturunun poetik təbiəti ilə səsləşir. Burada övladın böyüməsinin arzu şəklində bədiiləşmiş ifadəsi nağıl qəhrəmanlarının epik zaman tempi ilə ümumfolklor üslubu kontekstində birləşir.

Qeyd etmək lazımdır ki, oxşamaların janr xüsusiyyətlərinin aydınlaşdırılmasına böyük ehtiyac var. Bu ehtiyac ondan irəli gəlir ki, bu janrın spesifik cəhətləri haqda müxtəlif tədqiqat əsərlərində çox ümumi danışılıb, bə'zən isə anlaşılməsindən çox, dolaşılıqlığa səbəb olan mülahizələrə yol verilib.

Buna misal olaraq bir neçə fikri yada salmaq istəyirik: "Oxşamalar şəkil və məzmunca laylalara həm yaxındır, həm də ondan fərqlidir" (19, 19). "Oxşamalar məzmunca laylalara yaxın olsa da, onlardan çox fərqlənir" (15, 132). "Oxşamalar... öz mövzu və məqsədləri e'tibarilə laylalara çox oxşayır (6, 162). Lakin formaca onlardan fərqlənirlər" (7, 155). "Oxşamalar laylalardan həm forma, həm də məzmunca fərqlənirlər" (14, 124).

Oxşamaların laylalara yaxınlığından danışan tədqiqatçıların təhlilə cəlb etdikləri nümunələrin hamısı həm forma, həm də məzmunca fərqlənən mətnlərdir.

* Söyləyəni: Hənifə İsmayılova. Şəki şəhəri. Qələmə aldı: Rəsulova Yeganə

** Söyləyəni: Hümmətova Dilarə. Şəki şəhəri

Oyaaeaaon ynydef ay i ooi a eei e aadeeyi aed i oi oi y:

Aaea aaau aae aaau,
Aaea aaai aeaaau,
Oede e oede i eo,
Auuu aa aae aaau (6, 163).

I ooi aead uaaau aa aed-aede y cea oedeeyde npeeyi eei yne, ooaunyec ee, ao oa' d oi di anuu i oyeeyi eyaaedei yne ay i ooyeeo oi i eoeadaa ae i e oynti eoa o i dei nei e ef ypcyeyi eei yi yne eey aaueuau. Oyaaeaaon-ueadu i ooi a- ead uaaau aa aae-e i oyeeyi ay aed-aede y cea oedeeyde ay i yuc oi i eoeadaa aadeei eo i oi oi yeydey yeaayaadau. Aae y ee, ee ayoy i ooi a xai duu aai aai uoi "i ooi aead eaeeaeadaa uy i oi di a, uy i ay i yci oi ua oydaeyi e" (14, 124) oede i cai ai npeeyi eei oae e, i ooi a aa eey -ai i eoi o o i i eoa eaefuc eaeeaeadaa uy i oi di a, uy i ay i yci oi ua oydaeyi yi i oi oi yeyd aadeei oae (1, 105-106). Ni i daeu oi i eoeadaa eny, aai ye i ead ee, oynti eoa o i dei nei e aed aaeaa i eadaa, i i coei ooaod. I yn:

Aai ui ucaa aad -ef ad,
Eadi auu aef ad-ae ad,
I yre aaei (eadi) epti yaed,
Naeeanu i ydaydaeyad.

- i oi oi yne aed eaday aaeau (4, 272), aaaa aed oi i eoa i acaai a (8, 477), aed eoaadaa eaee-i acaai a (3, 186), aaaa aed eaday eny eaee (1, 103) auu aau aa aadeea.

Ooaunyec, i ooi aead i paconoi a ypy eaeeaeada eadu i ea aeyd. Aae y ee, uy i eaeeaeadaa, uy i ay i ooi aeadaa i paço uadaana aeni yi ae i ead; eaeeaeadaa, i ooi aeadaa i paço aiaui paeeaua ni i noç i yuaayaeed. I i a ypy "aeni yi" aaeede ee, ayae ynyday i paço, aayoyi, i yanyae aaue i eod. I yanyä i paee-i ycydey ayi eai aona, i ooi aead eaeeaeada i yef ee eadu au, uyua epeoi ayi i eadaa oydaeead. Byy eaeaa aai ye ooaui eadu ai aa o-oi aiaui i yanyaeedny, i ooi aead ooaui eoaai i ead aa, naayuy i eadaa, i i oi aadeuu eey oydyueyi i ye, i eaa aadu epti yi e yceeyi ye, i i o yeyi aedi ye o-oi aod. I i a ypy ay eaeeaead i odea i o- neae eey, coi coi y eey i oaeeyo i eoi aouo uaeaa, i ooi aead o-oi i oneae aauea oydo aae; i ooi aeadaa dei , auyi y, npc nuuau aauea oydy -aadeed.

I oneaeneç eaee i ei aaui uaeaa, i oneae eey eoa i eoi ai i ooi aead aa uy- eyee i y'eo i aaeaeed. Aodaaa i ooyeeo ayae ynydey e-ydenef ay eeyi yi, ni i daead uy i ef ynydeyayee i ooi aeadaa aynoyeadeadu aynoyeaeeyde i au- i uead i ycyday ooaee aeyd. I ynyeyi, U. Uaaaadeu ui "Naee" i eanef ay Aa- eeaeef Yoi aocy i ooaouo i ooi aeadaa Oeedyo Bi eoi aoi eaauuu i oneae eei e. Oyhaaode aae ee, daea i au i eadu e-ydenef ay ay i ooi a npeeyde y eoa i eoi ai aedy i au i i oi oi yne aae y ef oad.

Eaeeaad oyenyoe, euoi ae, i yeyo, yoeaa ay aeyd ao eei e i di aeai eyde

özündə müəyyən dərəcədə əks etdirir. Oxşamalarda isə belə məzmun axtarmaq tamamilə yersiz görünür:

Heyvası, narı,
Əlimin barı,
On sap mirvarı
Gələr qızımçün (8, 477).

Və yaxud:

Qızım nazdı,
Min tükən azdı.
Qızıl gətir,
Qızımı götür (17, 689).

Övladın gələcək toy arzusunu bər-bəzəklə, həm də mənfəət düşünməklə (bir sap yox, on sap) xatırlamaq şifahi xalq ədəbiyyatımız üçün səciyyəvi deyil. Axı eyni arzu laylalarda tamamilə başqa mövqedən, yüksək dərəcədə ictimai-fəlsəfi və əxlaqi mövqedən verilir:

Laylay deyim, carçı mən,
Harayçı mən, carçı mən.
Toy günündə olaydım
Küçələrdə carçı mən (1, 101).

Dağ başında qarımsan,
Namus, qeyrət, arımsan.
Heç bir şeydə gözüüm yox,
Dövlətimsən, varımsan.
Balam, lay-lay, ay lay-lay
Gülüm, lay-lay, ay lay-lay (17, 684).

Atam hoyuna gəlsin,
Qadan qoyuna gəlsin.
Böyü boya-başa çat,
Xalan toyuna gəlsin.
Şirin-şirin yat, balam,
Boya-başa çat, balam (17, 679).

Burada ananın tək-cə övlad toyunu görmək arzusu yox, həm də belə bir xoş gün üçün bütün ömrünü, bütün cavanlığını qurban verməyə hazır olması fikri, bizcə, əlavə təhlilə yer qoymur. Oxşamalarda laylalara məxsus mə'nə incəliyini, mə'nalandırmanın mürəkkəb poetik səviyyəsini, məzmunun geniş planda ifadəsini, özünüifadənin poetik-metaforik sıralanma mürəkkəbliyini görmək mümkün olmur.

Qeyd etmək lazımdır ki, bə'zi oxşamalar həsrət və intizar ifadə etmək

Balama qurban inəklər,
Balam haçan iməklər? (2, 162)

Hər iki nümunənin birinci misrasında 8, ikinci misrasında isə 7 heca vardır. Həmin nümunələrdə ən əsas xüsusiyyət kimi özünü göstərən takt, heca vəznli şe'rlər əsasında təhlil edilərsə, ilk bölüme məxsusdur.

Yuxarıdakı nümunələr başqa bir topluda heca vəznli şe'rlərimizin xüsusiyyətlərinə tam uyğun verilmişdir:

Balama qurban inəklər,
Bu balam haçan iməklər?
Balama qurban ilanlar,
Bu balam haçan dil anlar? (8, 476)

Birinci variantda "balam" sözü deyilərkən "lam" hecasındakı "a" səsinin uzadılması ikinci variantda "bu balam" şəklində deyilərkən heç bir uzanmaya məruz qalmır.

Eyni sözləri bir bənd daxilində müxtəlif hecalı misralar olan nümunələrdə də müşahidə etmək olar:

Dağda darılar,
Sünbülü sarılar,
Qoca qarılar,
Bu balama qurban (2, 162).

Bu nümunədə qafiyə sistemi a a b formasında olduğu halda, heca sistemi bir qədər fərqlidir. Belə ki, bəndin I və III misraları bir ölçüdə (5 hecalı), II və V misraları isə başqa (6 hecalı) ölçüdədir. Buradakı takt da, müvafiq olaraq, qafiyə sistemi üzərində yox, heca sistemi üzərində qurulur. I və III misraların deyiliş tərzini bir-birinə müvafiq gəlmiş kimi, II və IV misralar da deyilişinə görə öz aralarında uyğunluq tapırlar.

Bu cür müxtəlif formalı oxşamalar bəzən takta uyğun olaraq misraların sayı e'tibarilə daha da artırıla bilər:

Dağın maralı,
Gözlər qaralı.
Ovçu görəndə
Qalmaz qəralı.
O balama qurban,
Bu balama qurban (2, 163).

Bizcə, misraların sayının artırılması və bu zaman taktın da gözlənilməsi valideyn və dayələrin improvizasiyası vasitəsilə meydana gəlmişdir. Misraların sayının bir qədər artdığı başqa nümunəyə də rast gəldik:

Yağdı yağışlar,
Bannadı quşlar.
Dağda çobanlar,
Qoyun sağanlar
Qaçdı yağışdan,
Durdu yatanlar.
Bu balama qurban,
O balama qurban (2, 163).

Verilən nümunənin altından xətt çəkilmiş ilk iki misrası improvizasiya ilə deyilən misralar, qalanları isə yazıya köçürülmüş mə'lum oxşamadır.

Azərbaycan folklor antologiyasında (I kitab, Bakı, 1969, s.63) belə bir nümunə vardır:

Qarabağın yaylağında,
Şəkinin güllü bağında,
Təzə gəlin sübh çağında
Oğlun alar, laylay çalar.
A Tanrı, bundan beş dənə ver,
Göydə uçan quşlara ver,
Qarımış, qocalmışlara ver,
Evində qalmışlara ver.

Göründüyü kimi burada da şe'rin birinci hissəsində – ilk dörd misrasında ananın körpəyə layla çalmasından söhbət gedir. Şe'rin ikinci yarısı isə həm qafiyə sistemi, həm heca sayı, həm də taktına görə oxşamadır. Həmin hissə müəyyən variant fərqi ilə bir topluda da oxşama adı ilə verilib (II, 16) və elmi ədəbiyyatlarda da bu nümunədən oxşama kimi danışılıb (6, 163; 9, 20). Yəqin ki, buna görə də hörmətli folklorçu alim P. Əfəndiyev oxşama janrı ilə verilən bütün nümunələrin eyni bir janra – oxşama janrına daxil ola bilməyəcəyini əsl alim diqqəti ilə müşahidə edərək yazmışdır: "Oxşama janra verilən ümumi addır. Ancaq bunların içərisində məzmununa görə bir-birindən seçilən nümunələr var ki, onları arzulamalar, bəsləmələr, əyləndirmələr, əzizləmələr və s. kimi adlandırmaq daha düzgün olardı" (6, 164).

Başqa toplularda P. Əfəndiyevin dəqiq istilahlardan heç biri yox, nədənsə, nazlama sözü qəbul olunmuşdur (3, 181-188; 2, 162-163; 8, 476-478). Son zamanlar çap olunmuş Göyçə və Şəki folklorunda da biz nazlama başlığı altında verilmiş nümunələrlə rastlaşırıq. Əvvəla, naz sözü bütün çoxəsrlik Azərbaycan ədəbiyyatında tarixən qız sözü ilə bağlı olmuşdur; zəngin klassik ədəbiyyatımıza naz sözünün ifadə etdiyi mə'na çarlılığına öteri nəzər salmaq belə kifayətdir. Ona görə də uşaqları (həтта

Dado Qarqud • 2004/IV ===== \$.

Áó èèì è íòì óí ýeyð úyì òaaý áaaéèè ì ýçì óíà ýpðý, úyì äý ááéééè ì ý-
ääì úí à ýpðý (òaaáèaðù í éí áaaðeyí, naòeaaèaðeyí, ýeyýí àedyðeyí ááéèè ýñè),
ýí áaaèuuáñù èñý ùàèuíf à ýpðý òaì àì èýý í òòàì à èñòeaaúuíf à óéuóí ýýèè.

Óí í èoaðaa èaéèà èèì è ááðeèì èø, èaèeí èaéèà ñpçóí óí, úyì -éí éí èaéèàèa-
ðuíf í ýaaðyò uennýñeí éí èøeyí ý áeèì ýaéèè àòauúaaèu í òì óí ýeyðáyèè èèì è
áyí àeyð äý áaðauð:

Áàèà áaaù áaè áaaù,
Áàèà áaaì àeáaaù.
Øeðeí è øeðeí í èó,
Áúuñù àà áaè áaaù.

Í óóí óð ýçýí, áaèà,
Áóð ýáééí, áýçýí, áaèà,
Áí éóí à aí à áóðáaí,
Òaí í àòáí ýçýí áaèà.

Àu -ýèì ý, ñí èaðaì ì ýí,
Ñà-eaðuì éí èaðaì ì ýí,
Ì ýí þeñýì, ñýí ý áóðáaí,
Ñýí þeñýí, í í èaðaì ì ýí?

5-úè ñeí èò ò-óí "Bäyáééèað" äyðñeéèí äý "Èaéèàèað" áaaèuuú àèuíf àà ááèý
àèð í òì óí ý ááðeèeá:

Áaèaì à uáí aaì èøyì ,
Áúèaì a, uáí aaì èøyì .
Áaèaì àèè à-aí ýóí ò
Áóçó áóðáaí aaì èøyì .

Áó uöð í òì óí ýeyð ýçèçýí ý èñòeaaúu èèý ááðeèny, áeçuy, áauà úyáèè äý
áauà ýñañeáf áuðueí uø ýpðóí ýðae. Áaèý èè, ì ýçì óí óí áaí àà ýpðóí áoéò
èèì è, aí à áýçýí óòauú éóóóaaí í èaaðeyí äý í í à áó uöð òá'deyð áaèèè.
Áauà aíf uðòñó, óòauú éoóóeà áaðì ýè ò-óí áááèèè èaèeáf úí ñpçèýðeí ý èaðuíf
ñpçèýðeý í í ó ýçèçèýéý-ýçèçèýéý éoóóaaí í èaaùð. Úyì -éí éí aí à óòauú éó-
óóeà áaðì ýçáyí ýáayè í í ó úyì äý ýçèçèýéý-ýçèçèýéý ñí éóí áóðòð, èáðe-
í ý aíf éoð. Beáyòòý, óòauú ñí éóí áóðaí aí à í í à èaéèà éí ò, ýçèçèýì ý áaèý áe-
èýð. Áý éaóóá óòaa úyì èøý, áèð áaéèà í èaðaa, èaðì àì uðaaí ýáayè èòðeòè
áaèð, áuèaéuð. Áí áeàð èñý áuèaéaí óòauà èaéèà áaì eðeyð, ýáayèuý í í ó ýçèç-
èýéèá ì óòuýèèò ñpçèýðeý ñaèeèèýðáèeð, ñí í ða èñý èaéèà -àèuá éóóóeà ááðeèèýð.
Bèñ úyáaèèäý, ýýýð èaéèàèað ì óñeàè èèý ì óòaeéyò í èóí óðña, í áuý í èa áeéýð
èè, áèð í ýöýð áuèaéa, áeýýðe èñý ì áuíf ú í óóeá. Í í à ýpðý äý áuèaéaí óòauú í áó-
ì àà ò-óí aí à èèè ýáayè óòauú ýçèçèýì ýèè, í í ó ñaèeèèýðáèeà áuèaì áuà aíf é-

17. Асүдәәеуаг оҗ ееег до аг оҗ ег үеәәнү. 000 үеәә, Үрә-ү оҗ ееег до үеәәе, Аәеи, Нүәә, 2000
18. Асүдәәеуаг оҗ ееег до аг оҗ ег үеәәнү. 0Ã үеәә, Өүеә оҗ ееег до, Аәеи Нүәә, 2000
19. Асүдәәеуаг оҗ ееег до аг оҗ ег үеәәнү. Ã үеәә, Ãәдәәәи оҗ ееег до, Аәеи, Нүәә, 2000
20. Аәәәәә А., Әөнүгә аүеәә Ç., Үөнәег еә Ү. Бәүәеәәә. Ог оҗ оҗүнәә и үеүәеүдег ег 5-ие нәг әә-әг аүднәәә. Аәеи, хәәи үеә, 2000

! " " # \$ %

Esmira GOZALOVA

FOLKLORE MOURNING

The topic of folklore mourning of Azerbaijan on Jewish folkloric was discussed in the article. Together with analyzing the peculiar samples in the large text fond, the author investigated the artistically-poetical and form art features of folklore mourning. It's shown that the demand arose around the correcting existing traditional thoughts in the folk-study about poetical structure model presented in the folklore mourning. The investigation's full scientific description in folk-study.

Есмiра ГЕЗАЛОВА

ПЕСТУШКИ

В статье говорится о таком жанре азербайджанского детского фольклора как пестушки. Автор анализирует специфические образцы текстового фонда различных жанров и выявляет таким образом художественно-поэтические и структурные особенности пестушек. Модель поэтической структуры, представленная в фактуре пестушек, свидетельствует о необходимости коррекции традиционных взглядов на этот жанр. Исследование показывает, что пестушки обладают богатой поэтической структурой, что не нашло в фольклористике своего исчерпывающего научного толкования.